

Олександр Домбровський
Українське Історичне Товариство
Нью Йорк, ЗСА.

ПРОБЛЕМА АНТІВ У М. ГРУШЕВСЬКОГО

Заки заторкнемо питання антів у науковій творчості М. Грушевського, до речі буде пригадати, що доба антів, тобто кінцеві століття античної епохи й поріг середньовіччя у територіальному аспекті південно-східньої Європи, отже території України, не були ще достатньо насвітлені в другій половині XIX і на самому порозі XX століття.

Прогрес на полі історичних дослідів прийшов у дальших декадах XX ст. з розвитком допоміжних дисциплін історії, концентрування науково-дослідної уваги на ширші кола суспільства в соціологічно-етнологічному й націологічному аспекті та уточнюванням у дальшій консеквенції поодиноких явищ ранньоісторичного процесу, до якого належить доба антів. До вище згаданих постулатів долучується ще науковий досвід і вдумливість дослідника-історика, здібного вглибитися у безодню віків і скомплікованих фактологічних матеріалів та подати приблизну реконструкцію стану тодішнього ранньоісторичного процесу з його проявами та більш активним історичним персонажем. Якраз М. Грушевський належав до тих істориків-дослідників з Божої ласки з надзвичайним умінням вглибитися у ранньоісторичний зміст антської доби та дати нам як на той час близьке до історичної правди насвітлення проблеми в контексті тодішніх протослов'янських племінних відносин на території України в дальших фазах великого переселення народів на євразійських просторах та в початкових періодах розвитку й політики візантійської імперії між іншим і в відношенні до племінно-державного союзу антів,¹ що ані не постав як *deus ex machina*, ані не зник нагло при конфронтації з аварами, як дехто давніше припускав.

На питання — з яких позицій виходив М. Грушевський у своєму погляді на проблему антів — до речі буде відповісти: з позицій розуміння протоісторичного процесу на території України, що його стався зреконструювати в першому томі (3 вид.) своєї *Історії України-*

¹ Михайло Грушевський, *Історія України-Руси*, том I, Наукова Думка, Київ, 1991 (передрук). Михайло Грушевський, «Анти», *Записки НТШ*, т. XXI, 1898.

Руси, починаючи його від палеоліту. Довговіковий автохтонізм південно-східніх протослов'янських і згодом ранньослов'янських племен від непам'ятних часів індоєвропейської прабатьківщини, синхронізованої з початками палеометалевої доби або й скорше (пізний неоліт, доба Трипілля?), й згодом правітчини слов'ян — поступав у парі з процесом розвитку свідомості слов'янської спільноти та досвіду й прогресу на полі організації колективного життя від його нижчих до вищих форм. На племінно-етнопсихологічній базі спільного мовного пня, спільних умовин і форм племінно-побутового життя та самозаховачого інстинкту самозбереження й спільної оборони перед нападами кочовиків зі Сходу зростає свідомість спільних інтересів раннього південно-східнього слов'янства. Аналіза Геродотової Скитії вказує наявність протослов'янських елементів на території України, які по всяким правдоподібностям находилися там від непам'ятних часів, до яких не сягає пам'ять історика в формі писаних анналів чи епіграфічних пам'яток. Коли взяти до уваги погляд, що індоєвропейську батьківщину й правітчину слов'ян можна локалізувати на території Східньої Європи, то на тій основі можна синхронізувати добу індоєвропейської батьківщини й правітчизни слов'ян з фактом автохтонізму південно-східньослов'янського елементу на теренах сучасної України як предків пізніших літописних русько-українських племен.² В VII ст. до нашої ери північне побережжя Понту, тобто південна територія України покрилася густою мережею грецьких факторій і колоній, у наслідок чого почалася золота доба економічних і культурних зв'язків між грецькими колоністами й перш за все автохтонно-хліборобським населенням. В парі з економічними й культурними впливами ішов прогрес на полі розвитку світоглядості в аспекті суспільно-політичної думки при конфронтації зі суспільно-державною організацією грецької п о л і с. Деякі з тих колоній перетривали до доби великого переселення народів — отже около 1000 років. Ці економічно-культурно-політичні фактори не могли залишитися без впливів на тодішнє населення території України. Такий досвід культурного й громадсько-політичного значіння стимулював вищі форми колективного, міжплемінного життя. А свідомість потреби спільної оборони перед зростаючим наступом кочовиків в добі мандрівки народів заставляла творити організовану міжплемінну силу, спроможну дати відсіч напливаючим зі Сходу номадам і встоятися автохтонному населенню на своїй споконвічній землі. Такі пролегомена до антського питання, які вияснюють генезу племінно-державної організації антів.

Основним методологічним промахом багатьох дослідників є те, що вони виривають живцем з цілого контексту ранньоісторичного процесу

² Олександр Домбровський, «Нова схема ранньої історії Руси-України», *Український Історик*, ч. 1-4 (65-68), 1980.

південно-східньої Європи антську проблему, стараючися вияснити її саму в собі без глибокого кавзально-прагматичного підходу серед тодішніх геополітичних обставин, тобто територіяльно-племінно-політичної дійсності. Дехто підходить безкритично до візантійських джерел зі шкодою для об'єктивної картини антської проблематики. Не заслуговують на увагу ті автори, які іранізують антське питання або... германізують можливо в тій цілі, щоб сказати щось «оригінального».³

Якраз поданий нами Вступ (пролегомена) до антської проблематики являється спробою розглянути це питання, порушене в науковій творчості М. Грушевського, у контексті ранньої історії Русі-України.⁴ Питання вияснення назви антів не виходить поза рамки різних гіпотез. Тому антська проблематика на сучасному етапі розвитку історичних дослідів та допоміжних дисциплін історії розглядається в основному в трьох головних питаннях: 1) етнічна приналежність антів, 2) організація й політика міжплемінно-державного союзу антів, 3) територіальний і хронологічний засяг його існування включно з питанням причин занепаду й остаточної судьби при історичній конфронтації зі світанком нової державної організації над середнім Дніпром з етно-політичним ядром населення Полянської Землі. Згадані питання творять скелет антської проблематики, необхідний у цілому контексті української національної історіографії.

Займаючи становище до антського питання, М. Грушевський в основному розглядає його у світлі етнічного й політичного аспекту. Як уже вище згадано, проблема антів і їхньої етнічної приналежності переходила різні стадії та варіанти своєї остаточної розв'язки на протязі минулого й нашого століття. Геополітичне положення території України на грані євразійського континентального масиву при перманентній флюктуації кочовиків різного племінно-етнічно-расового походження у хронологічних рамках ранньої історії та порогу середньовіччя, а особливо в часі історично-етнічного катаклізму великого переселення народів, являлося майже унікальним в історії фактором хаотизування племінно-етнічних відносин південно-східньої Європи, положеної напроти уральсько-каспійської брами — «втопаного» шляху азійських орд. То-

³ Bohdan Strumins'kyj, "Were the Antes Eastern Slavs?" *Harvard Ukrainian Studies*, Eucharisterion: Essays presented to Omeljan Pritsak on his Sixtieth Birthday by his Colleagues and Students, Vol. III/IV, Part 2, 1979-1980. Дивись моя рецензійна стаття — «Невдала гіпотеза про походження антів», *Український Історик*, ч. 1-4 (69-72), 1981. Погляду Струмінського придержується й Ом. Прицак у своїй публікації — *The Origin of Rus'*, vol. I. Old Scandinavian Sources Other Than the Sagas, Cambridge, Mass., Harvard Ukrainian Research Institute, 1981, XXX, 926 pp. Дивись моя рецензія на згадану публікацію в *Journal of Ukrainian Studies* (Toronto), vol. 8, No. 1 (Summer 1983).

⁴ Степан Мішко, *Нарис ранньої історії Русі-України*, Зредагував і доповнив Олександр Домбровський, Нью-Йорк-Торонто-Мюнхен, 1981, стор. 226. Диви перш за все мій «Вступ».

му, що в науці не обійшлося без погляду іранізування, чи «сарматизування» антської проблеми,⁵ до речі буде сказати кілька слів про сарматів. З приходом на землі України сарматів (у Геродота — савроматів) зміни наступили в тому аспекті, що нові номади-завойовники замінили попередніх, тобто скитів, накинувши території України й її автохтонно-хліборобському населенню свою панівну назву — Сарматія, сармати. Отже зміна наступила в характері політичної ономастики, а не суттєво, тобто в демографічно-етнографічному розумінні на просторах між Доном і Карпатами. Погляд, що наступаючі зі Сходу сармати винищили частинно автохтонне хліборобське населення, а решту асимілювали, не ґрунтується на фактичних даних, бо немає на те доказів. А позатим самий хід історичних подій і явищ тієї доби не покривається зі згаданим необоснованим поглядом.

Скити, а згодом і сармати толерували грецькі колонії на північному побережжі Понту й таксамо мусіли поступати з автохтонно-хліборобським населенням, бо така політика лежала в їхньому інтересі з огляду на грецькі вироби, імпортовані з метрополії, а також і хліборобські продукти. В тому найбільше була зацікавлена скитська, а згодом і сарматська племінно-політична верхівка. У зв'язку з цим до речі буде зацитувати слова М. Грушевського:

«Се все показує, що давніша «скитська» людність під сарматським натиском не зникла, лише сховалася під новою назвою головної орди, як давніше під іменем скитів могли перебувати всякі інші різнплеменні підвласні народи. Під натиском сарматів одні племена могли посунутись на полудень або на північ; інші розбились, а сформувались натомість нові племена; з під звісних нам перед тим етнічних назв виринули давніші, що були ними затерті. В результаті етнічний склад людности змінився далеко менш ніж її номенклатура».⁶

З проблемою ідентифікування антів в етнологічному аспекті пов'язується питання протослов'янського, а в дальшій консеквенції й протокраїнського автохтонізму в цілому контексті пра- й протоісторичних розвоєвих стадій українського етногенетичного процесу. Бо якщо територію України заселяли від сивої давнини (з доби індоевропейської коліски а згодом правітчини слов'ян) південні протослов'янські племена — предки далеко пізніших літописних русько-українських племен, то звідки взявся на згаданій території міжплемінно-політичний союз іранського чи готського етнічного походження під збірною назвою антів, як це дехто в науковому світі старався висувати в формі напів мітичної гіпотези.⁷

Згідно з реляціями візантійських авторів антів було дуже багато,

⁵ F. Dvornik, *The Making of Central and Eastern Europe*, London, 1949.

⁶ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, том I, стор. 122.

⁷ Вище цитований Дворнік і Струмінський.

тобто численні племена, які перемогли в битвах противника своєю чисельністю. В тодішній візантійській історіографії говориться про непроглядні маси антів, чого не можна сказати про напливовий елемент, тобто орди наїздників, які появлялися на території України на довший чи коротший час, вибивали себе взаємно, залишали територію, а частинно осідали й всякали в автохтонний субстрат. Отже це не могли бути якісь нечисленні з'єднання відділів напливових елементів іранського чи якогось іншого етнічного походження, які зорганізувалися у племінно-політичний союз на південній території України, тобто в причорноморській полосі. Поняття непроглядних мас антів згідно з реляціями в візантійській літературі треба асоціювати радше з автохтонними південно-слов'янськими племенами, які з доби передгеродотових часів (палеометалева доба) й згодом Геродотової Скитії розрослися у численні племінні з'єднання — протослов'янське населення території України.

Геродот у четвертій книзі своєї Історії («Скитії») згадує різні племена й «народи», які заселяли територію тодішньої Скитії, описуючи їхні звичаї. На підставі аналізу етнографічного матеріалу Геродотової Скитії дослідники зачисляють деякі з тих племен до протослов'ян, прим. неврів, «скитів орачів — хліборобів» і інших. До речі буде пригадати, що скитські наїздники (тобто панівна верства скитів, яка згідно з Геродотом була чисельно невелика в порівнанні з підбитими племенами на території України) накинули як території, так і автохтонному населенню свою панівну назву й тому Геродот говорить про «скитів-хліборобів». В тому часі (кінець VI і початок V ст. до нашої ери) скити ще не осідали компактними масами й не займалися хліборобством. Це вони почали робити десь в другій половині IV ст.⁸ Отже згадані Геродотом «скити-хлібороби» не могли бути дійсними скитами, а автохтонно-хліборобським населенням найправдоподібніше протослов'янського походження. Завойовники приходили й відходили, витиснені іншими ордами, або взаємно себе вибивали, а автохтонне населення, прив'язане до своєї землі залишалося на місці й розросталося.

Так треба розуміти історичний процес розросту протослов'янського населення на території України, його племінної диференціації та згодом в обличчі наростаючої небезпеки зі сторони етно-племінного катаклізму доби мандрівки народів інтеграції у зорганізований міжплемінно-військово-політичний союз під спільною назвою антів, окреслюваних у візантійській історіографії «непроглядними масами антів». Ми розпоряджаємося відносно незначними даними з етнографічного матеріалу про антів, але навіть і ті скупі дані промовляють за протослов'янським походженням антів. Анти займалися хліборобством і ско-

⁸ M. Ebert, *Südrussland im Altertum*, Bonn und Leipzig, 1921, S. 101.

товодством та були свободолюбні. Брак згоди й єдності серед антів використовувала нераз візантійська сторона, яка підбурювала одні племена антів проти інших, що виразно підтверджує у своєму «Стратегіконі» Псевдо — Маврикій.

У Прокопія подибуємо деякі дані про релігійні вірування антів. І так згаданий візантійський автор говорить, що анти вірили в одного бога, творця грому й володаря усього світу (монолатрія?). Анти почитали культ надзвичайних явищ у природі (натуралістичний мотив релігійних вірувань агрікультурного стилю), культ рік і русалок. Культ грому нагадує Перуна в релігійних віруваннях літописних південно-східних слов'ян, тобто русько-українських племен. Можливо, що й анти називали свого бога грому Перуном, поруч якого мусіли існувати ще й інші божества другорядного становища в політеїстичній системі релігійних вірувань антів. В даному випадку Прокопій обмежився лише згадкою про найвищого бога. Представники візантійської історіографії вважають антів культурно й мовно, а тим самим у дальшому розумінні й етнічно спорідненими зі склавінами, яких в науці ідентифікують з протослов'янами. Якщо згідно з опінією візантійських авторів анти були споріднені зі склавінами-протослов'янами, то й вони мусіли належати до етно-племінного протослов'янського пня. Як бачимо з вище поданого, деякі дані зі збереженого на сторінках візантійської історіографії етнографічного матеріалу про антів, та й саме пов'язування їх культурно й мовно зі склавінами, промовляє за поглядом приналежності антів до протослов'янського пня, тобто в дальшій консеквенції ідентифікує їх з південно-східними протослов'янськими племенами, предками пізніших, згадуваних Літописом русько-українських племен. У зв'язку з культурномовним пов'язуванням антів зі склавінами до речі буде пригадати, що Йордан як до одних так і других вживає загальну назву — венети з тим, що анти творили східню частину слов'ян, а склавіни західню.

Вважаючи антів ранніми русько-українськими племенами, М. Грушевський каже: «Рух українських племен на полудень виявився в колонізації «Антами» чорноморських степів — між Дніпром та Доном, констатованій Прокопієм, а на нижнім Дніпрі посвідченій Йорданом. Се перша колонізація українська, яку можемо констатувати...»⁹ Збиваючи різні, іноді й напів фантастичні гіпотези авторів минулого й самого порога нашого століття про етнічне походження антів, М. Грушевський з цілою певністю каже, що «Так уставлена тотожність Антів з українськими племенами відкриває нам кілька фактів з найранішої історії їх колонізації»¹⁰ та переходить до коротких описів воєн і походів антів.

⁹ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, том I, стор. 172.

¹⁰ Там же, стор. 177.

Виходячи з позицій етногенетичної проблеми українського народу серед антропогеографічних, соціо-економічних, культурних і політичних умовин, впливаючих на процес розвитку протоукраїнського племінно-етнічного колективу, та у світлі своєї нової схеми східноєвропейської історії, діаметрально відмінної від імперської, общерусської схеми, М. Грушевський консеквентно мусів починати бувальщину українського народу від його пра- й ранньоісторичних коренів. Тому з вид. I тому своєї Історії України-Руси він починає від палеоліту. Обмежуючися головню до аналізу археологічного й антропологічного матеріалу з пра- й протоісторії України, Грушевський звичайно вимінає уточнення племінно-етнологічних заключень. Всеж таки з цілого контексту розділів його студій над антською тематикою виходить ясно, що наш історик досліджує минуле українського народу як автохтонного племінно-етнічного колективу від пра- й протоісторичних коренів. В тому ж розумінні він каже: «Опанованням теперішньої території — розселенням на ній розпочинає своє історичне життя український народ. Розселенням на сій території східнослов'янських племен, його предків, відокремлялася східно-полуднева українська група від своїх ближчих свояків і під впливом території, її фізичних прикмет і культурних впливів, в які вводила вона свою людність, довершується сформовання з сих племен окремої етнографічно-культурної одиниці, яку мислимо собі як український нарід».¹¹ Коли до вище поданого додамо ще слова: «... середнє Подніпров'я з усякою правдоподібністю можна вважати правітчиною нашого народу»,¹² а дальше, що «взагалі береги середнього Дніпра, можна сказати, вкриті останками неолітичної епохи»,¹³ тобто трипільської культури, то матимемо досить виразні сліди життя автохтонного населення території України приблизно від пізнього неоліту до протослов'ян з доби Геродотової Скитії, а дальше антської доби й вкінці порога Київської Руси з літописними русько-українськими племенами.

В тому аспекті М. Грушевський вважає антів як звено з ланцюга довговікової пра- й протоісторичної традиції автохтонно-хліборобського населення території України, яке могло виступати під різними назвами, накиненими їм завойовниками, але по суті в племінно-етнологічному розумінні були південно-східним, пра- й ранньослов'янським колективом — предками далеко пізніших русько-українських племен і тим самим українського народу на довгому шляху його етногенетичного процесу. А аналіза джерельних даних візантійської історіографії потверджує згадану тезу про антів. М. Грушевський не помиляється, коли вважає антів південно-східними протослов'янами, предками пізні-

¹¹ Там же, стор. 7-8.

¹² Там же, стор. 11, 81.

¹³ Там же, стор. 35.

ших літописних русько-українських племен, згідно з його словами «... в антах маємо предків українських племен».¹⁴ В іншому місці каже:

«Анти в нашій матеріалі се полуднева частина східньої галузи, себ то представники тих племен, що утворили етнографічну цілість, яку тепер звемо українською. Все промовляє за сим ототожненням Антів з предками нашого народу і надає йому правдоподібність, що граничить з певністю. Бачимо, що сі Анти виступають на території, де пізнійше бачимо Русинів і де й тоді, в VI в. не міг сидіти ніякий інший словянський нарід, — розумію краї між Дністром і Доном... На останку — антська кольонізація вповні відповідає тому, що ми на основі вище сказаного про напрями словянської кольонізації могли-б викомбінувати про правітчину нашого народу й напрям його кольонізації. Се все, кажу, робить можна сказати — певним, що в Антах маємо предків українських племен».¹⁵

Але в своїх дослідях над ранньою історією України на тодішньому етапі розвитку історичних наук наш історик розминувся з ближчою до правди оцінкою міжплемінно-політичного союзу антських племен, що як на ту добу можна би, до певної міри, вважати твором племінно-державної організації — ранньоісторичним прототипом державної організації Київської Русі в її ранньому періоді. Деякі, відомі нам дані про антів промовляють за цим поглядом. Все ж таки до речі буде познайомитися ближче з думкою М. Грушевського. Він каже:

«Висловлялись гадки, що Анти — се імя якоїсь політичної організації, — держави, завязаної через завойованне, взагалі політичний термін. Але ся згадка ніяк не може бути принята. Що була б се за велетенська держава, що мала б надати нове імя сій етнографічній групі — від Дністра до Кавказу! І саме якоїсь сильнішої політичної організації у Антів як раз не бачимо: сучасник Прокопій виразно каже, що як Словенами так і Антами не править один чоловік, але здавна вони живуть «демократично», і дійсно оповідає про одну таку ухвалу, повзяту на антськім вічу. В таких політичних відносінах не завязують ся такі величезні державні звязки».¹⁶

Вище сказане є більш чим дискусійне, особливо на сучасному етапі розвитку історіографії. У зв'язку з опінією заперечування політично-державного значіння міжплемінного союзу антів насуваються перш за все дві основні завваги:

1) Історичні події, явища й факти належить оцінювати з позицій того часу, в якому вони відбулися, а не з позицій пізнішого часу, чи сучасного, бо це являється нігілістичним відношенням до історії як науки. Не можна оцінювати міжплемінно-політичного союзу антів з позицій стану пізніших державних організацій середньовіччя чи новітньої доби, лише зі становища племінно-етно-геополітичних умовин і можливостей ранньоісторичної доби, а до того вульканічної доби ве-

¹⁴ Там же, стор. 177.

¹⁵ Там же, стор. 176-7.

¹⁶ Там же, стор. 176.

ликого переселення народів на великанських евразійських просторах. На згаданих теренах, в тому часі й у таких обставинах мульти-племінно-етнічного катаклізму яканебудь форма стабільної державної організації на могла бути реальним явищем. Як на той час і обставини міжплемінно-політичний союз антів можна схарактеризувати як протоісторичний стиль своерідної політично-державної організації, відповідаючої умовам тодішнього рівня громадсько-політичного життя.

2) В даному випадку не можна опиратися на опінії представників візантійської історіографії, бо вони підходили до питання оцінки антського союзу з позицій стану зорганізованої згідно з римською великодержавною традицією і стилем візантійської імперії (доба автократичного панування цісаря Юстиніяна), де цісар-базілевс був головою не лише держави, але й Церкви як Божий помазанець. Очевидно, що в порівнянні з ромеями, їхньою імперією, культурою й блискучим стилем життя візантійської столиці анти були «варварами». Але такими самими, або подібними «варварами» вважали візантійці й інші, доколишні народи. Це був суб'єктивний підхід візантійських істориків і він не може служити критеріями оцінки антів зі сторони сучасного історика. Тому покликуюватися на Прокопія, як це робить М. Грушевський, в даному випадку не розв'язує питання.

Міжплемінно-політично-військовий союз антів треба оцінювати з позицій географічного, хронологічного й історичного аспекту. На основі згаданих Йордана племена антів заселявали територію північно-чорноморської полоси між Дністром і Дніпром, а згідно з даними Прокопія Кесарійського територія антських племен простягалася від Дольшого Дунаю аж до теренів над Озівським морем на сході. Не знаємо лише, як далеко на північ сягали кордони антської території, правдоподібно могли сягати до теренів сучасної Київщини. Не виключено, що протокиївське поселення, чи навіть тодішня фортеця, отже ранньоісторичний Київ міг мати не лише економічно-культурне, але й політичне значення, а може й був столичним центром міжплемінно-політичного союзу антів, особливо в дальших фазах розвитку згаданого союзу. Можливо також, що в останніх фазах існування союзу залишки його політично-військових сил інтегрувалися у племінно-етно-політичне ядро Полянської Землі зі столичним городом, Києвом, як центром політично-державного життя.

Отже територія антського поселення була велика, відповідаючи кількості антських племен, які згідно з даними візантійських джерел були численні й перемагали ворога своєю чисельністю. Другим не менш важним критерієм оцінки міжплемінного союзу антів з певними ранньоісторичними ціхами політичної організації державного стилю являється хронологічний підхід до даного питання. Міжплемінний політично-військовий союз антів, характерний ранньоісторичним стилем своерідної, як на той час, федералістично-державної організації існував згідно з джерельними даними між IV і початком VII ст. Це зовсім не

значить, що на початку VII ст. він перестав існувати. В тому часі, тобто в початках VII ст. візантійські джерела перестали згадувати антів правдоподібно тому, що останні, послаблені війнами з аварами, перестали атакувати візантійські пограничні терени. Але навіть і ослаблений антський союз міг ще якийсь час існувати, а відтак інтегруватися до етно-політичного ядра Полянської Землі. Не виключене, що союз міг існувати ще скорше, бо коли возьмемо до уваги найдавнішу згадку з епіграфічного матеріялу¹⁷ Керченського півострова з III ст., де знаходиться назва «ант», то можливо, що початки існування міжплемінного союзу антів належало б перенести десь приблизно на II чи поріг III ст. В такому випадку згаданий союз міг би існувати десь від II до початків VII ст., або ще довше в послабленому виді, отже приблизно п'ять століть. Якщо наші мабуть недалеко до правди міркування покриваються з тодішньою ранньоісторичною дійсністю, то погляд про релятивну як на ті часи політично-військову, федералістичну стабільність антського міжплемінного союзу був би об'єктивно виправданий. Около п'ять століть союзу численних племен антів на великій території від долишнього Дунаю аж до Озівського моря у змаганнях з номадами в добі великого переселення народів, а зокрема з візантійською імперією — це логіка явищ, подій і фактів, які мають свою історичну вимову.¹⁸ Правда, М. Грушевський не придає більшого значіння згаданий епіграфічній нахідці, коли йде про назву — «ант», але його погляд, висказаний словами: «... чи маємо тут дійсно етнографічне означення, можна сумніватися»¹⁹ аж ніяк не вирішує даного питання. Проблема антів належить розглядати в контексті явищ, подій і фактів ранньої історії України, а не відірвано як своєрідний ранньоісторичний фрагмент, бо тоді затрачуємо ширшу перспективу ранньоісторичного процесу даної території, на фоні якого можна прослідити в міру джерельних можливостей генезу, розвиток і врешті епілог міжплемінного союзу антів з його не лише етнографічно-етнологічним уточненням, але й політично-військовими властивостями, які більше чи менше покриваються з ранньоісторичним стилем якщо не стабільних форм, то принайменше виразніших проблисків державної організації.

Анти, які заселявали територію України й як південно-східні протослов'яни-автохтони являються предками літописних русько-українських племен, а тим самим українського народу, що в категоричній формі стверджує М. Грушевський. А їхній міжплемінно-політично-військовий союз федеративного характеру являється ранньоісторичним про-

¹⁷ А. Погодинь, «Эпиграфические следы славянства», *Сборник статей по археологии и этнографии*, С.-Петербург, 1902.

¹⁸ Степан Мішко, *Нарис ранньої історії Руси-України*, «Вступ» Ол. Домбровського.

¹⁹ М. Грушевський, *Історія України-Руси*, том I, стор. 174, примітка 1.

тотипом пізнішої державної організації Київської Русі — України.²⁰ Таким чином сформульована М. Грушевським проблема антів з етнологічних позицій є в даному випадку доповнена в міру джерельних даних і спроможностей вдумливого історика на сучасному етапі розвитку історичних наук бодай частинним уточненням в аспекті ранньо-історичних етно-політичних відносин на території південно-східньої Європи, а зокрема України.

²⁰ Степан Мішко, *Нарис ранньої історії Русі-України*, стор. 185 і даліше.